

Jacob Cornelisz van Oostsanen, Drieluik met de aanbidding der koningen en de heiligen Hiëronymus en Catharina met stichters en op de keerzijden der luiken de heiligen Christoforus en Antonius Abt, 1517

Het drieluikje van Jacob Cornelisz is na een wat trieste geschiedenis van miskenning in 1978 voor het Rijksmuseum aangekocht en alsnog als een ongewoon aantrekkelijk en belangrijk meesterwerk herkend.¹ Het drieluikje behoorde in de jaren dertig van de vorige eeuw tot de hooggewaardeerde bezittingen van koning Willem II, die het stuk als een werk van Hans Memling had aangekocht. Omdat de toeschrijving inmiddels in twijfel was getrokken en men in het stuk een werk van Lucas van Leyden vermoedde, bleef het drieluikje bij de veiling van diens collectie onverkocht. Bij latere pogingen om het stuk te verkopen was de geldelijke waarde verder gedaald door de toeschrijving aan Jacob Cornelisz, en binnen het oeuvre van deze meester werd het niet beschouwd als een groot meesterwerk. In het stuk ontbrak immers de feestelijke sierlijkheid van het vroege werk van Jacob Cornelisz, zoals we dat kennen uit de *Noli Me tangere* uit 1507 te Kassel of de befaamde *Geboorte* uit 1512 te Napels. Evenmin herkende men in het drieluik de spanning van het late en buitengewoon originele schilderij *Saul bij de heks van Endor* uit 1526 in het Rijksmuseum. De kentering in de waardering heeft plaats gevonden tijdens de tentoonstelling van 1958, *Middeleeuwse kunst der Noordelijke Nederlanden*. Daar bleek het schilderij op te vallen door de buitengewoon goede staat en door de grote harmonie. Tevens was het op die expositie één van de laatste belangrijke

stukken uit die vroege periode van onze kunstgeschiedenis die zich nog in particuliere handen bevonden.

Ook om andere redenen was de verwerving van dit stuk een welkome aanvulling voor de schilderijenverzameling van het Rijksmuseum. Bij de vroege schilderijen ontbrak immers vrijwel geheel een representatief drieluik, een leemte die door het *Drieluik met de dans om het gouden kalf* van Lucas van Leyden, tengevolge van het buitengewone karakter van dat stuk, niet wezenlijk was ingevuld. De twee drieluiken, die in twee opeenvolgende kabinetten elk de centrale plaats innemen, vertegenwoordigen nu deze verschijningsvorm van het schilderij op gepaste wijze in de zalen waar het vroegste deel van de schilderijencollectie wordt getoond. De weergave van de begroeting van het Christuskind door de koningen door middel van het kussen van de hand, zoals die door Jacob Cornelisz is uitgebeeld, past op fraaie wijze in de traditie van het onderwerp. Al eerder hadden de Meester van Flémalle (bekend in een kopie in Berlijn) en Rogier van der Weyden in zijn befaamde Columba-altaar te München dit motief uitgebeeld.² De weergave door Gerard David, nu in de Uffizi te Florence,³ laat een grote formele overeenkomst met het middenstuk van het Amsterdamse drieluik zien, een overeenkomst die slechts door een gemeenschappelijk voorbeeld te verklaren is. Jacob Cornelisz moet zeker het drieluik gekend hebben

Afb. 10. Jacob Cornelisz van Oostsanen. Drieluik met de aanbidding der koningen, 1517. Paneel, middenstuk 83 x 56 cm, de luiken 83 x 25 cm.

van Geertgen tot Sint Jans, dat zich tegenwoordig te Praag bevindt.⁴ Dat spreekt nog duidelijker uit de houtsnede, behorend tot de reeks met *Het leven van Maria*, die Jacob Cornelisz in 1507 heeft uitgevoerd.⁵ In deze houtsnede heeft Jacob Cornelisz Maria ter zijde geplaatst, net zoals Geertgen dat heeft gedaan. Het motief van de handkus, zoals dat in het Amsterdamse drieluik te zien is, is door Jacob Cornelisz in deze houtsnede tot in het detail voorbereid.

Voor Jacob Cornelisz zelf moet de ruimtewerking van het drieluik een grote vernieuwing zijn geweest, waarbij hij overigens in grote lijnen heeft gevaren op het compas van Albrecht Dürer, wiens reeks met *Het leven van Maria* in een aantal houtsneden een analoge ruimtewerking laat zien. Het vernieuwend element in deze voorstelling heeft voor de kunstenaar minder gesproken uit het renaissance-ornament. Het is de ruimtewerking met zijn centrale perspectief geweest die voor Jacob Cornelisz essentieel nieuw is geweest.

Voor wie of voor welke bestemming het drieluik is vervaardigd is nog steeds niet duid-

lijk. De familiewapens aan de voorzijde zijn ongetwijfeld op een betrekkelijk laat tijdstip, wellicht in de achttiende eeuw, overschilderd of gewijzigd. Dat de tijdgenoten het schilderij hebben weten te waarderen blijkt uit enkele kopieën naar het middenstuk, waarvan een enkele zeker buiten het atelier is ontstaan.⁶

W. K.

Noten

¹ Aangekocht met steun van het Prins Bernhard Fonds, de Vereniging Rembrandt en Mr. en Mrs. J. William Middendorf II, 1978 (inv.nr. A 4706).

² Zie M. J. Friedländer, *Early Netherlandish painting* (ed. N. Veronée-Verhaegen e.a.), 14 delen, Leyden/Brussels 1967-76, dl. 2, nr. 76a en 49.

³ Friedländer, *op.cit.* (noot 2), dl. 6, nr. 179.

⁴ Friedländer, *op.cit.* (noot 2), dl. 5, nr. 4.

⁵ Deze houtsnede is als unicum bewaard in het museum te Düsseldorf, zie *Oud Holland* 77 (1962), p. 67.

⁶ Er bestaat een 1520 gedateerde kopie en één uit 1536.